

OBNOVA I NASELJAVANJE OTOKA VISA POSLIJE HARANJA KATALONACA 1483. GODINE

GRGA NOVAK

I.

Haranje Katalonaca i podizanje naselja u Luci sv. Jurja i Komizi

1483. godine došlo je do sukoba između Venecije i vojvode Ercola od Ferrare zbog nekih pograničnih razmirica i solana, koje su bile blizu Comachia. Ercole od Ferrare bijaše u rodbinskoj vezi s aragonskim vladarima i s ugarskim kraljem. Papa Siksto IV., da pridobije Veneciju za svoga nećaka Girolama Riario, koji je radio na tome, da postane napuljski kralj, prepusti joj neka radi slobodno s Ferrarom šta hoće. Venecija, podstaknuta od pape, zaključí 2. maja 1482., da navijesti rat Ercolu od Ferrare. Dostkora se cijela Italija podijelila u one, koji su pomagali Veneciju, i one, koji su pomagali vojvodu od Ferrare. Uz Veneciju i papu pristalo je nekoliko manjih dinasta i gradova, a uz vojvodu od Ferrare Napulj, Firenza i Milano. Papinske su čete s početka uspješno ratovale, ali kad je dostkora umro papski vojskovođa Malatesta Roberto i papska vojska rđavo stajala, sklopi papa mir, a Veneciju ostavi na cjedilu. Štaviše, papa je istupio protiv Venecije, jer da je vojvoda od Ferrare papski vazal, i 24. maja godine 1483. udari Veneciju interdiktom, a za 14 dana trebalo je da je udari i crkvenim prokletstvom. Venecija je spriječila, da se objavi u njenoj zemlji interdikt, u čemu je bila složna i mletačka vlada i sam patrijarh, i zatraži saziv crkvenog sabora.

Tada je napuljsko-aragonski kralj Ferrante, saveznik Ercola, svoga zeta, ušao sa svojom flotom u Jadransko more i napao mletačke otoke Vis i Korčulu.

Glavno selo tadašnjeg Visa nalazilo se na mjestu današnjeg Velog sela uz Velo Polje, a u samoj današnjoj viškoj luci nalazili su se mali skupovi kuća: Kut i Luka. Kad se aragonsko-napuljska flota pojavila u viškoj luci, stanovnici Velog sela, koji su je opazili s gorskog bila nad današnjim Visom, obavijestíše svoje sumješćane. Panični strah zahvati stanovnike Velog sela; oni bježahu na sve strane sklanjajući se, gdje su vjerovali da ih ne će naći, ponajviše u spilje, brda i šume.

Najveći ih se dio sklonio u spilju, koja se još u XVII. stoljeću zvala »tvrđava« — il Forte. Samu sliku Majke Božje od Veloga sela skloniše u jednu drugu spilju, »koja se nalazi na podnožju ogromnih kosa, a pokrivena je sjenom jedne male šume, a ta još i sada (XVII st.) izgleda više pustinjačka koliba nego pećina«.

Aragonski vojnici napadnuše selo, opljačkaše i popališe ga i zaklaše sve one, koji nisu dospjeli da pobjegnu iz njega, a to su bile u prvom redu žene i djeca.

Tako nam je zabilježio Gazzari,¹ prema Sabellicu. Nama se čini ta vijest pretjerana. Da je selo zapaljeno i porušeno, to je istina, ali da su aragonski vojnici klali žene i nejaku djecu, koji s ratom nisu imali nikakva posla i od čega im nije mogla da bude nikakva korist, sasvim je nevjerojatno, to nevjerojatnije, što nam nijedan dokumenat o tome ne govori ništa osim ove vijesti kod Sabellica.²

Pošto opljačkaše i popališe Velo selo, krenuše Ferrantove lađe prema Korčuli i podsjednuše je. Kad napadači nisu u nekoliko žestokih juriša mogli da osvoje Korčulu, izgubivši 500 vojnika ostavi Ferrandova flota Korčulu i vrati se u svoju kraljevinu.³

Haranje »katalonskih vojnika« po otoku Visu g. 1483., kojom su prilikom stradale ne samo kuće, koje su se nalazile u luci sv. Jurja, nego i u selu nad njom dvije milje daleko od nje u Velom Polju, u Velom selu, djelovalo je uvelike na viške stanovnike.

Samo Velo selo nije bio nikakav grad nego doista selo i nije bilo nipošto veliko. Ono se u sačuvanim dokumentima nikada ne spominje, iako se mnogo puta spominje Velo Polje. U njemu vjerojatno nije imao svoj dvorac nijedan plemić hvarski, iako je hvarskih plemića, koji su živjeli na Visu, bilo već u početku XIV. stoljeća, kako nam svjedoči sam statut Hvara, u svojoj redakciji iz 1331. g.

¹ Gazzari Alessandro, Avvenimenti Storici di Lesina compendiatì in tre libri da A. G. nobile di Lesina. — Npublicirani rukopis.

² Gazzari je to sigurno uzeo iz narodne pjesme, koja je pjevala o ovom pohodu Katalonaca. U narodnoj pjesmi pijetao sa vrha crkve proriče propast Velog sela:

»Kukuriku, Velo selo!
Do tri dana neveselo;
Doće Turci Katalani,
Osta' ćete svi poklani.«

Stanić, Studi storico critici, Programma dell' i. r. ginnasio completo in Zara 1861, str. 90.

³ Petri Cynaei clerici Aleriensis Commentarius de bello ferrariensi ab a. 1472. usque ad a. 1474. (Muratori Scriptorum Rerum Italicarum XXI. Mediolani 1732) kaže: »Venetiis enim par pari retulit Ferdinandus Rex et sui socii. Miserunt enim Fridericum Aragonium Regis filium cum validissima classe in Venetos. Ille Anconam venit, multa damna venetis inferens. Deinde in Illyricum, et Dalmatiam contendit, Lyssam Insulam aggreditur, eam ferro et igni paene desolatam reddidit. Non multo post in Corcyram quam Curzulam nominant, transiit.«

Caramaneo donosi o tom događaju ono, što piše Pietro Marcello in Ioanne Mocenigo . . . : »Inde Lissam Dalmatiae insulam aggressus, eam igni, ferroque austavit.« Matijašević-Caramaneo, rukopis kod obitelji Pole Zanella u Visu.

O tom događaju i Stanić, Studi storico-critici, cit. str. 89.

Stanovništvo, koje se bilo razbježalo po otoku za vrijeme navale »Katalonaca«, pomalo se oporavljalo od te katastrofe. Nije bilo teško popraviti one male seoske kuće, pokrivene kamenim pločama, kakvih sličnih još malo na Visu ima.

Katastrofa Velog sela poučila je više stanovnike, da gusari i njima slični mogu vrlo lako da prijeđu ono nekoliko kilometara od mora do Velog Polja, i da zato nema nikakva smisla bježati od mora. Mjesto da svoje nove domove sagrade ponovo na mjestu porušenog i popaljenog Velog sela, sagradiše oni viški stanovnici, koji su imali svoja polja nedaleko luke sv. Jurja, svoje kuće u luci sv. Jurja uz more, gdje je već nekoliko stoljeća postojalo nekoliko kuća plemića i ribara, nasuprot staroj Issi u predjelima luke, od kojih se jedan zvao Luka, a drugi Kut.

Ondje iza Kuta dalje prema sjeveru nalazila se već prije toga crkvice sv. Jurja. Sada, kada je broj stanovnika u luci sv. Jurja porastao, sagradiše zajedno stanovnici obaju novih sela, Kuta i Luke, oko 1500. g. novu crkvu na mjestu, koje se zvalo Spilica, a nalazilo se između Luke i Kuta.

Nekako istovremeno spustiše se stanovnici zapadnoga dijela Visa, a najviše dotadašnji stanovnici sela Dibje selo, koje se, kao ni Velo selo u starijim dokumentima nikada ne spominje, u široki zaliv Komizu, i podigoše tu svoje kuće. Prvi se put spominje Komiza kao selo (villa Comisae) godine 1542.⁴ Prije toga njeni se stanovnici označuju kao »stanovnici uvale Komize«. Kao takvi zatražiše oni god. 1513, dopuštenje da smiju sagraditi crkvu u čast »Bezgrešnog zaeća B. D. Marije«⁵

Hvarske plemićke porodice: Hektorović, Lučić, Jakša, Gazarović i druge imale su na Visu ne samo svoje posjede nego i svoje stanovne. Hvaranin i plemić Hanibal Lucić, jedan od prvih hrvatskih pjesnika, koji je često vršio najveće časti i dužnosti u svojoj općini, bio je često na Visu. U poslanici, koju je poslije velikog pučkog prevrata uputio svom prijatelju Jerolimu Martinčiću, kaže Hanibal:

Vrgal sam sve raskoš; ne stojim
u linost, nego stan podignut nastojim,
razrušen ki je bil malo ne sa svima
od mnoštva, koje dil razuma ne ima,
ter po sva godišća o drugom ne radim,
neg zgibla vinišća ponavljam i sadim.
Sila m'je cić' toga vrtit se, obticat,
a jedva jednoga more me doticat.
Sad me V i s, sad Stari, sad Novi ima Hvar,
cić takih ter stvari počivam nikadar«.⁶

Iz oporuke Hanibala Lucića i one njegove nevjeste Julije, udovice njegova sina Antuna, vidimo, da je upravo Hanibal Lucić imao mno-

⁴ Statuta communitatis Lesinae, MHJSM str. 273.

⁵ U župnom arhivu u Visu, Liber Commisiae str. 268.

⁶ Hanibal Lucić, Razlike pjesni, Stari Pisci, Zagreb 1874.

go posjeda na Visu. On je sve svoje posjede ostavio svom nezakonitom sinu Antunu i nije ih podijelio različnim crkvenim ustanovama za ispokoj svoje duše. Ali što nije učinio on, napravila je njegova nevjesta Julija, koja je to učinila u vrlo obilatoj mjeri upravo na Visu. Ona je nekoć Hanibalov vinograd na položaju »Sapuni« na Visu, koji je obrađivao Juraj Pusić, ostavila franjevcima u Hvaru, drugi vinograd, koji se zvao »Grebulja« bratovštini »Corpus Domini (Tijelo Gospodnje)« u Hvaru, jedan vinograd u Stončici na Visu, hvarskom Kaptolu, jedan vinograd na mjestu zvanom Suha Lokva, isto tako na Visu, koji je obrađivao Djadrij Vranjicanin, samostanu sv. Nikole u Hvaru, a onda sve svoje preostale posjede samostanu koludrica benediktinka, koji je sama osnovala u Hvaru.⁷

I drugi veliki hrvatski pjesnik, hvarski plemić P e t a r H e k t o r o v i ć imao je svojih posjeda na Visu. Hektorović je, izgradio u Starom gradu na Hvaru lijep i udoban »Tvrđalj« s krasnim vrtom i lijepim ribnjakom. Taj je tvrđalj imao da služi lijepoj i mirnoj rasonodi u doba mira, ali i za sklonište u vrijeme rata. »Tvrđalj« se imao graditi i uređivati i poslije smrti Petrove, za što se on pobrinuo u svom testamentu 18. februara 1559. g. Za tu je gradnju odredio sve svoje prihode s V i s a.⁸

20. maja 1589. godine bila je u Visu kuma na jednom krštenju gospođa Ursula, žena Bondimerija Hektorovića. Štoviše, iste godine istom se gospodinu Bondumeriju Hektoroviću rodila u Visu kćerka Katarina, koju je dao krstiti na Visu 6. septembra, kako to stoji u knjizi krštenih u župnom uredu u Visu.⁹

Mnogo je boravila u Visu plemićka porodica Jakša, koje se mnogi član rodio u Visu. Tako je 2. februara 1606. kršten u Visu mali Franjo, sin Nikole Jakša.¹⁰ 24. augusta 1628. g. krštena je u Visu Lukrecija, kći Franje Jakša.¹¹ Palača porodice Jakša, sagrađena u XVII. stoljeću nalazi se u Visu u Kutu.

Osobito je zavoljela Vis porodica Gazarović, a od svih najviše pjesnik crkvenih skazanja i »Murata Gusara« Marin Gazarović. U maju 1593. nalazio se Marin Gazarović u Visu, gdje je 12. maja kumovao na krštenju nekog mališa Mihovila.¹² Jedan drugi Gazarović, Jakov, kumovao je iduće godine 1594., 26. aprila opet na nekom krštenju.¹³

Pjesniku Marinu Gazaroviću rodio se na Visu sin Bondumier. Mali je Bondumier bio kršten 29. jula 1604. g., a kumovali su mu na krštenju Nikola Koronić i Gvido Reati.¹⁴

⁷ G. Novak, Testamenat Hanibala Lucića i njegove nevjeste Julije, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, VIII., Beograd 1928, str. 126, 127, 133.

⁸ Testamenat Petra Hektorovića, ed. Ljubić, Stari pisci hrvatski VI., str. XIX. i XX.

⁹ Matica krštenih sv. 1587.—1628. carta 21.

¹⁰ Matica krštenih I c. 25.

¹¹ Ibid fol. 67.

¹² Ibid, c. 16.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid. c. 23.

Isto se tako rodio na Visu i drugi sin Marina Gazarovića Ivan, koji je bio kršten 3. novembra 1605. g.¹⁵ To je onaj Ivan Gazarović, zbog kojega je pjesnik Marin imao kasnije velikih neprilika. Ivan je naime bio zbog nekih krivica, koje nam nisu poznate, osuđen na izgon iz Hvara i njegove općine. Da to spriječi i da po ondašnjem shvatanju zadovolji pravdi, Marin je dao g. 1625. sagraditi kulu na »Gojavi« u Hvaru i na njoj metnuo natpis, u koju je svrhu to učinio¹⁶

Porodica Gazarović, sagradila je u Kutu u Visu vrlo lijepu palaču, koja je i danas još dobro uočavana. Marin Gazarović dao je na njoj postaviti velik kameni porodični grb u reljefu, a oko njega uklesati natpis »U spomen i pohvalu gospodina Bondumerija svoğa brata i njegova doktorata civilnog prava vlastitom rukom klesao Marin Gazarović sin gospara Antuna«.

Zanimljivo je, dakle, da se Gazarović zabavljao i kiparstvom u svojoj dokonici na Visu.

Nažalost Gazarovića kuća je pregrađivana, ali bi joj trebalo povratiti raniji oblik. Konservatorski zavod je zaštitio i tim bar spasio od daljnjeg nagrđivanja.

Na ulaznim vratima lijepog renesansnog ljetnikovca Marina Gazarovića uklesani su na nadvratniku stihovi i to na hrvatskom jeziku, koje je Cvito Fisković objelodanio 1946. godine,¹⁷ opisavši detaljno ovu kuću sa prostranim i ograđenim dvorištem.

Nema nikakve sumnje da su to stihovi pjesnika Marina, koji je svom bratu u spomen postavio i grb.

Nisu samo hvarski plemići stanovali često u Visu, nego i hvarski građani, koji su tamo imali svoje posjede. Između njih se ističe hvarski građanin Franjo Gariboldi iz Milana, koji je postao građanin Hvara i često se dalje kao takav isticao. On je sagradio u Visu lijepu palaču, na čijim je ulaznim vratima dao uklesati natpis, koji se i danas tu nalazi i govori o tome, kako je on tu kuću sagradio godine 1552. Drugi se jedan natpis nalazi nad pergolom te kuće.¹⁸

U Kutu se nalazi još jedna kuća iz ovoga vremena, danas dvor Cepotā Vojkovića s latinskim natpisom nad vratima.

Možemo ustvrditi, da je do godine 1600. Vis već bio toliko izgrađen, da je davao dojam lijepog, iako ponešto raštrkanog mjesta. Dva odijeljena sela: Luka i Kut nisu bila sela u običnom smislu te ri-

¹⁵ Ibid. c. 24.

¹⁶ Natpis se danas nalazi u općinskoj vijećnici u Hvaru. Publ. u Novak G., Hvar str. 165.

¹⁷ Autor pored opisa ljetnikovca donosi i nekoliko novih podataka o Gazarovićevu boravku na Visu. Cvito Fisković, »Gazarovićev ljetnikovac u Visu«, posebni otišak iz »Kola Matice Hrvatske« za god. 1946., str. 1—15.

¹⁸ Natpis nad ulaznim vratima glasi:

LAUS DEO FRANCISCO GARIBOLDO MEDIOLANENSIS NUNC CIVIS
LESINAE PRO SE IPSO AC FILIS ET HEREDIBUS SUIS HOC OPUS CON-
STRUXIT MDLII.

Natpis nad pergolom glasi:

LAUS DEO ET HONOR TIBI SIT
CHRISTE REDEMPTOR ORBIS

jeći, jer je u njima pored seoskih kuća bilo i lijepih palača. Tada su već bile izgrađene crkve: Gospe od Spilica između Kuta i Luke, crkva sv. Ciprijana u Kutu. Uz crkvu sv. Ciprijana bio je hospicij i jedna kapelica hvarskog samostana dominikanaca. Tada je već bila izgrađena i crkva sv. Jerolima i na razvalinama starog rimskog teatra podignut samostan konventualaca. Do župne crkve podigoše još 1589. braća Marin i Ivan Jakša prema testamentarnoj volji svog oca Julija ubožnicu, hospital.

Tih je godina podignuta i velika palača hvarske plemićke porodice Radossio, koja je onda prešla ženidbom, hvarskoj pučkoj porodici Vukašinović (Delupis).

1553. g. poslao je mletački senat u Dalmaciju kao sindike providure i avogadore Antuna Dieda i Zuanbattistu Giustiniana. Zuanbattista Giustiniano sastavio je »itinerar« ove svoje inspekcije, koji nam je jedan od najiscrpljivijih mletačkih dokumenata za poznavanje naših krajeva u XVI. stoljeću. To je onaj čuveni »itinerar« iz kojega vidimo, kako je u to vrijeme u Splitu, Šibeniku, Hvaru i Trogiru bio hrvatski jezik, kojim je govorila većina stanovništva. Taj je Giustiniano zabilježio nekoliko podataka o Visu, i to ovo:

»Postoji otok, nazvan Lissa (Vis), a latinski Issa, koji nije daleko od Hvara, u opsegu ima 30 milja. Na njemu su dva sela, i to S. Zorzi (Sveti Juraj) i Komiža, koja se nalazi na plaži (in spiazza) i ima vrlo dobrih živih voda. Ovdje se lovi vrlo velika množina srdjela, što je od velike koristi i podrške za sve Višane. Da ne izostavim jedan lijepi slučaj: u jednom su jedinom danu ulovili ribari tri milijuna srdjela.

Ovaj je otok Vis plodan i proizvodi veliku količinu izvrsnih vina, tako da se svake godine načini od 50.000 do 60.000 kvarata vina računajući svaku kvartu četiri obična sića.

Na ovom je otoku stanovala naprijed spomenuta kraljica Teuta, jer je ovo mjesto jedno od najbolje položenih u Dalmaciji, gdje se još i sada vide ostaci kraljevske palače, nekoliko komada stupova, lukova, i mramornoga kamenja, koje je izrađeno na različit način.

Još stanuju na ovom otoku nekoji plemići, koji su članovi vijeća grada Hvara, a ovi i oni u Starom gradu bivaju obaviješteni svaki put, kad građani Hvara sazivaju svoje vijeće, u koje ulaze svi plemići, stariji od 18 godina, a pučani nemaju pristup u to vijeće. Tu biraju svaka tri mjeseca tri suca, koji pomažu prejasnom knezu gospodinu Vičencu Oriu osim toga se u njemu biraju još dva građanina plemića, od kojih sudi jedan u Starom gradu, a drugi na Visu«.

Giustiniano opisuje dalje, koga sve bira veliko vijeće, a zatim druge prilike na Hvaru.¹⁹

Osim ovoga putopisa oba su sindika Gianbattista Giustiniano i Antonio Diedo na kraju svog posla podnijeli senatu svoje relacije i te relacije u senatu pročitani. Giustiniano u svojoj relaciji ni ne spominje Vis, a Diedo kaže samo ovo: »Pod istom jurisdikcijom (Hvara)

¹⁹ Monum. sp. hist. Sl. Mer. VIII, Commissiones et relationes venetae T. II, pg. 220—223.

su otok Šćedro, otok Vis, koji ima u opsegu 30 milja, a na njemu su dva sela, i mnogo drugih otočića».

1559. poslala je mletačka vlada u Dalmaciju kao sindike Michiela Bona i Gaspara Erizza. Oni su obojica podnijeli na svom povratku zajedničku relaciju, u kojoj samo spominju Vis, koji pripada hvarskoj jurisdikciji.

Sačuvalo nam se vrlo interesantno pismo, koje je anonimni neki pisac iz Hvara pisao za vrijeme navale turske flote na Hvar, 17.-21. augusta 1571. g. Pismo je pisano iz hvarske tvrđave 19. augusta 1571. g. i opisuje navalu Turaka na grad Hvar. Tu se među ostalim kaže, kako su Turci pljačkali po Hvaru i nisu ostavili nedirnutu ni najmanju kućicu. Među ostalim je popaljenim kućama, koje pisac ovoga pisma spominje, i kuća Gariboldija, koji su već prije 1552. bili sagradili lijevu palaču u Kutu na Visu.

Iz Hvara pošli su Turci u Stari grad. Pisac nastavlja: »Ja sam se s »brigatom« povukao u kaštel; Ivan, naš brat, sa svojom na Visu u spilu s mnogim drugima, gdje se nadam da će biti sigurni, to više, što, uz protivan vjetar, a ovi možda ne će da prekrše zapovijed paše, budući da nisu mogli da preplove (kanal) uputili su se putem, kojim smo kazali (put Staroga grada) i vjeruje se čvrsto, da se više za ovaj put ne će vratiti, nego da će oplaćkati cijeli otok (Hvar) i ne znam, kad ćemo se više oporaviti«.

Prema ovom izvještaju, koji je pisan 19. augusta, pošto su Turci popalili Stari grad i Vrbosku, čini se, da nisu svraćali na Vis. Ali to nije tako. Kad su ovi gusari, kojima je komandant flote Ferhat-paša dao 10 dana dopusta, da slobodno isplove u pljačku — opljačkali Hvar, Stari grad i Vrbosku, napadoše oni na Brač i opljačkaše ga, a onda na povratku napadne Uluzali Vis i njega opljačka. S ovih otoka povedoše u ropstvo 1600 ljudi. Sada se vratiše oba gusara. Uluzali dođe u Dubrovnik, ali se ne zaustavi, a sutradan iza njega doplovi Karahoda i zadrža se jedan dan. Od njega otkupiše Dubrovčani 300 robova s mletačkih otoka: Korčule, Brača, Hvara i Visa. Tim su robovima onda dubrovačka vlada i privatnici, koji su ih kupili, dali slobodu. Onima, koji su željeli da se vrate svojim kućama, ponudili su Dubrovčani, da će ih otpremiti kući i dati im nešto novca za put. Onima pak, koji su htjeli da ostanu u Dubrovniku, obećашe, da će ih zaposliti. Mnogi su se vratili svojim kućama, ali ih je također mnogo ostalo, jer su znali, da im je kod kuće sve opustošeno, i da tamo ne će naći više ništa.²⁰

Kad su 1588. g. Zan Giacomo Zane i Zuane Michiel obilazili po Dalmaciji kao sindici, da pregledaju stanje uprave, a naročito sudstva, izdali su oni na kraju svoje inspekcije 21. maja različne odredbe, kojima se imalo sudstvo i uprava poboljšati.

Međutim su došli k spomenutim sindicima »prokuratoru puka i općine« hvarske: Markanzolo Ivaneo, Ivan Vukasinović, Gabrijel Pordvarić i Matej Bratić i podnijeli im »kapitule« prihvaćene u pučkoj

²⁰ Archiv für oesterreichische Geschichte Bd. 98. 2, 639-645.

skupštini. U tim su »kapitulima« tražili spomenuti prokurator i neke olakšice što se tiče izvršivanja kazna i neke modifikacije u upravi u korist puka, koje su išle u zajedničku korist cjelokupnom puku Hvara i Visa, ali su tražili i neke specijalne za Višane. Oni su molili, da »u kriminalnim slučajevima, gdje ne postoji »pena sanguinis«, oni koji tuže, imaju da plate nadnice svjedocima i to deset solda za svaki dan, jer su, što nije nikako u redu, zbog samovolje spomenutih tužilaca mnogo puta prisiljeni da dolaze iz Visa i drugih sela ove jurisdikcije do 20, 30 i 40 milja.

Spomenuti sindici Zane i Michiel nisu tu molbu ni uslišali, a nisu je ni odbili, nego su odredili, da providur može, kada mu se bude činilo, da su tužitelji iz samovolje dali da se pozovu mnogi svjedoci, narediti, da se dade svjedocima neka naknada, i to onolika, koliko on bude smatrao da je dovoljna.²¹

II.

Novi stanovnici

Poslije Valijerove vizitacije 1553. g. nije na Vis navalio nikakav neprijatelj, čak nam nije poznato, da bi na njemu bilo poginulo više svijeta u kakovoj epidemiji, tako da se prirodnim povećanjem do polovine XVII. stoljeća mogao lako popeti broj stanovnika na 2000.

Međutim je uz to prirodno povećanje stanovništva došao na Vis, kao i ostale srednjodalmatinske otoke u većoj mjeri prirast žitelja sa dalmatinskog kopna iz primorja između Cetine i Neretve.

Kad se g. 1602. vratio u Veneciju sa svoje dužnosti generalni providur u Jadranskom moru i Dalmaciji, Filip Pasqualigo, savjetovao je svojoj vladi, da podržava razdor između plemstva i puka u Dalmaciji i istovremeno da pomaže one kršćane, koji su se tada nalazili pod turskom vlašću, kako bi se iselili iz tih krajeva. Sam Pasqualigo pomogao je knezu Tadiji Kačiću iz Makarske, da se sa svojim ljudima preseli na otok Hvar,²² gdje su ti doseljenici dobili od hvarske općine neka zemljišta u »Plazama«. Ti su doseljenici bili dužni da služe kao vojnici na oružanim lađama uvijek spremni, kad ih vlast na to pozove.²³

Nisu nam poznati slični slučajevi iz toga vremena, ali ih je bez sumnje bilo; iseljavanje s kopna na otoke vršilo se neopazice, i Venecija je rado primala ljude na svoje »oružane lađe«.

Druge godine Kandijskog rata 1646., sastadoše se starješine samostana i župnici Krajine (Primorja), seoski knezovi i ostali glavari u Makarskoj i zaključiše, da se predadu Veneciji uz određene uvjete, od kojih su najglavniji bili, da im Venecija zajamči upravnu auto-

²¹ Mon. Hist. jur. III, 455, 457.

²² Tomić Jovan, Gradja I. 332.

²³ U kaptolskom arhivu u Hvaru VII. 2. Marcouich 6. dd. 22. jan. 1607. i 4. okt. 1606.

miju i dâ privilegij, koji su imali Paštrovići.²⁴ Taj se privilegij sastojao u upravnoj autonomiji i u tome, da ne plaćaju nikakvu uvoznu carinu u Veneciji ili u bilo kojem mjestu Mletačke Republike za bilo koje stvari, koje su proizvedene ili dobijene na njihovim zemljištima.²⁵ Pod vodstvom fra Petra Kačića, koji je, međutim, imenovan makarškim biskupom, došla je u počeku godine 1647. deputacija Primoraca u Veneciju, i iznese spomenute zahtjeve kao i to, da im vlada skloni žene i djecu na otoke.²⁶

Iznoseći te svoje molbe izaslanici Primorja izjaviše Mletačkoj vladi, da uime svoje i cijelog Primorja od Cetine do Neretve prihvaćaju mletačku vlast, što su već i prije bili učinili pred generalnim providurom Lunardom Foskolom u prisustvu senatora Pavla Caotorte kao zastupnika Republike.

Odmah poslije predaje Veneciji neki su se Primorci počeli seliti na otoke Hvar i Brač. Tamošnji stanovnici nisu ih rado primali, to manje, što su oni doselivši se na te otoke i u Omiš bez hrane i ikakvih sredstava silom tražili i uzimali od starosjedilaca stanove i hranu.

Na taj način i u to doba naseliše se ovi »novi stanovnici«, kako su ih na otocima zvali, i na Vis. Međutim, stari stanovnici nisu nipošto mirno gledali, kako su ti »novi« privilegirani, i tražili su, da i oni imaju snositi iste dužnosti i terete, koje snose »stari« stanovnici. Ali se ti »novi« nisu nipošto dali zastrašiti, pa su se uime svoje i »ostalih novih stanovnika, koji su prispjeli iz Gornjeg Primorja« na otoke Hvar i Vis, braća Marasović i braća Dorotić potužili generalnom providuru na postupanje starih stanovnika prema njima. Nato je generalni providur Girolamo Contarini, koji se tada nalazio u Splitu, 5. rujna 1662. g. izdao rješenje, kojim zabranjuje pod prijetnjom globe od 200 dukata, da bilo tko sili »nove stanovnike« na bilo kakvo podavanje, pa čak ni na plaćanje travarine.²⁷

Ali svejedno nisu »stari« stanovnici Visa mogli podnositi takve privilegije u svojoj sredini i tražili su od novih, da i oni snose terete. U tom su ih podupirali i autonomni prokurator i Visa. S druge su strane »novi stanovnici« znali, da imaju iza sebe državnu vlast, i oni su se obraćali generalnom providuru, da ih zaštiti. Tako je 1665. generalni providur Cattarin Cornaro izdao rješenje, kojim zaprijeti globom od 300 dukata onome, koji bi krnjio privilegije »novih stanovnika«. Sve je to činila Mletačka vlada zbog toga, što je te »nove stanovnike« smatrala svojom vojskom, koja je nije ništa stajala, a bila je u svako doba spremna za borbu.²⁸ Kad je 1668. trebalo utvrđivati utvrde, pozvani su bili iz cijele mletačke Dalmacije na posao (kuluk)

²⁴ Lulich Antonio, *Compendio storico-cronologico di Macarsca*, str. 41, ss.

²⁵ Novak G., *Naseljavanje otoka srednje Dalmacije, Jadranska Straža, Split 1938.*, str. 97, ss.

²⁶ Izvještaj Lunarda Foscolo dd. 22. gennaio 1646. u »Per le povere famiglie Primoriane abitanti sopra le isole str. 16, 17 u arhivu G. Macchiedo u Hvaru.

²⁷ Per le povere famiglie Primoriane, u cit. arhivu, st. 28-33.

²⁸ Isti rukopis u istom arhivu str. 37-40.

radnici sviju vrsta. Međutim se sastao zbor primorske provincije i zaključio, da se zamoli generalni providur, da od tog kuluka oslobodi one Primorce, koji su se naselili na otoke. I generalni je providur i to njima odobrio, »eda oni mogu da upotrebe sve moguće snage što pripremnije, da pomognu oružjem kad ustreba.«²⁹

1672. g. bilo je na otoku Hvaru 230 porodica »novih« stanovnika, od kojih je još oko 80 bilo neopskrbljeno. Tima je generalni providur Giorgio Morosini dao 1672. g. zemljišta na južnoj obali otoka Hvara između uvala Smarska i Medvidina u duljini od 7720 koraka. Tih je 80 porodica dotada stanovalo u mjestima: Sućuraj, Jelsa, Vrboska, Stari grad, Pitve i Vrbanj. Dana zemljišta bila su tada, kako je isticao generalni providur, neobrađena, kamenita i šumovita.³⁰ Zemljište se davalo s pravom nasljedstva, ali uz uvjet, da se ono ne smije ni prodati ni otuđiti bilo kako, a ni dati pod najam. Osim toga je trebalo da oni, koji su ta zemljišta dobivali, hvarskoj komuni plaćaju desetinu od prihoda. Za razdiobu ovih zemljišta određeni su bili: Ivan Pećarević, Petar Begurović, Bartul Ivanović i Nikola Vezić, koje su izabrale onih 80 porodica.

Na Vis je pošlo četrdeset porodica, koje su se smjestile dijelom na općinska zemljišta, a dijelom na zemljišta privatnika. Generalni je providur odobrio taj njihov smještaj i istovremeno je naredio, da dva njihova glavara razdijele pravedno među najpotrebnije između onih 40 porodica neka zemljišta u uvali Ključna stime, da imaju da daju desetinu plodova općini Hvara.

One pak porodice, koje bi poslije toga ostale još uvijek nezbrinute, imaju se preseliti na Korčulu. Ostale porodice, koje su se naselile na otok Brač, njih 120, i to u Sumartinu, Bolu, Humcu, Pučišću, Postirama, Pustinju, Nerežišću, Supetru i Milni, neka obrađuju ona slobodna zemljišta, kako to čine starosjedioci.³¹

Kad je rat svršen i sklopljen mir, u kojem je Primorje formalno ostalo pod Turcima, a Venecija im ga nije nikada i stvarno predala, pristupio je tadašnji generalni providur Giorgio Morosini poslu, da napokon sredi prilike novih doseljenika, odnosno iseljenika s Primorja. U tu svrhu pođe on u Hvar, da tamo na samom mjestu pitanje prouči i riješi.

Čim je on prispio u Hvar, došli su k njemu izaslanici »novih« stanovnika pod vodstvom Nikole Kačića, koji je bio »jedan od njihovih sudaca«, da ga upozore, da odredi shodno, kako ne bi stari stanovnici tražili od novih bilo kakve poreze na njihove prihode.³² Napose su opet tražili novi stanovnici na Visu Petar Marasović, braća Devčić i Juraj Katunarić u ime svoje i ostalih, da novi stanovnici ne plaćaju na osnovu svojih privilegija nikakvih poreza ni carina na

²⁹ Rukopis Macchiedo 42.

³⁰ Scrittura Per le povere famiglie str. 36.

³¹ Rukop. Macch. 44-49.

³² Rukop. Macch. 51, 52.

one stvari, koje bi svojim novcem kupovali. I taj im je privilegij za hvarsku općinu odobrio generalni providur 21. jula 1672.³³

Kad je sklopljen mir, na osnovu kojega je Primorje opet pripalo Turskoj, a Venecija digla iz Makarske svoĝa providura, našli su se i stanovnici Primorja, koji su ostali na svojim mjestima, i oni koji su se bili preselili na otoke, u neprilici, jer nije više bilo makarskog providura, koji im je izdavao uvjerenja, da su oni doista iz Primorja i uživaju spomenute privilegije. Na njihovu molbu mletačka je vlada 15. lipnja 1676. odredila, da to pitanje riješi generalni providur, ali tako da ide njima na ruku.

Prokurator i puka i komunalni činovnici tražili su i dalje od vremena do vremena i od novih stanovnika, da izvršuju dužnosti, kako to čine ostali pripadnici hvarske komune: da čuvaju stražu, da učestvuju u oružanju galije, i drugom. Novi stanovnici nisu nipošto htjeli slušati stare, nego su se obraćali mletačkim vlastima u pokrajini, a ove su im uvijek davale pravo i opominjale i komunu i autonomno činovništvo, da ima da poštuje privilegije novih stanovnika.³⁴

U novom ratu, koji je Venecija vodila s Turskom 1684.-1699., njihovi su privilegiji samo postali čvršći, jer je Veneciji bilo kudikamo više do tih svojih uvijek spremnih i naoružanih vojnika, nego do eventualnih manjih nezgoda njenih starih podanika. Kad su ponovo autonomni činovnici hvarske komune tražili od novih stanovnika na Visu neka podavanja, na prestavku Andrije Bogunovića, zamjenika suca izabranog od »zborā« (elletto dal sboro), nastanjenog na Visu, generalni je providur Alviž Mocenigo naredio 3. lipnja 1698. g. da se poštvaju njihova prava, jer da su oni oslobođeni od plaćanja bilo kakvih carina.³⁵ Taj isti Alviž Mocenigo potvrdio je i 1700. g. njihove privilegije.³⁶

Sačuvao nam se popis novih stanovnika na Visu, iz godin 1708. Oni su razdijeljeni u tri čete. To su: Prva četa, koja je u službi od 15. augusta 1708.: kapetan Cvitan Marasović, Matija Buić, Zane Bogunović, Miho Baklić, Miho Lincir, Matija Lukalović, Grga i Miho braća Ilijić, Petar Bogunović, Ivan Gudelj Pavlov, Ivan Gudelj Matijin, Martin Milošević, Pavao Haman, Stjepan Savić, Petar Lesković.

U drugoj četi bili su ovi: kapetan Andrija Bogunović, Matija Lincir, Petar Ilijić, Antun Bogunović, Matija Milošević, Josip Visković, Stjepan Kvoska, Petar Marikijević, Ivan Turcinović, Ivan Marinović, Šimun Marasović, Matija Radić, Andrija Djeličić, Nikola Suić, Bartul Darlić.

Treća je četa bila: kapetan Cvitan Marasović, Stjepan Ilijić, Cvitan Milošević, Petar Jurinović, Ilija Radić, Juraj Djeličić, Matija

³³ Per le povere etc. 36, 37.

³⁴ Ruk. cit. 63, 64, 65, 1686, 1688.

³⁵ Ruk. M. 74, 75.

³⁶ Ruk. cit. 76.

Darlić, Miho Sokol, Matija Bakina, Juraj Devčić, Petar Carić, Matija Balajić, Petar Pervan, Antun Hercegović, Pavao Largomet.³⁷

Razumije se, da su ovdje navedeni samo oni »novi stanovnici« otoka Visa, koji su bili sposobni za oružje, kako je to uvijek činjeno za vrijeme mletačke vladavine u Dalmaciji, a nisu navedene ni žene ni djeca, a ni starci, koje mletačke vlasti redovito nazivaju beskorisnima — »inutili« — to prije, što se u ovom slučaju radi isključivo o vojničkom jednom elementu, koji je imao da bude uvijek spreman za rat. Prema tome je moguće, da je na Visu možda bila još koja porodica ovakvih »novih« stanovnika, u kojoj nije bilo ljudi sposobnih za oružje, ali ako je bila koja, to je bilo sigurno samo nekoliko njih, jer je gotovo nemoguće, da je bilo u ono vrijeme porodica, u kojima je bilo samo staraca, žena i djece. Da je to tako, vidimo odatle, što su nam iz dokumenata toga vremena poznati još neki »novi stanovnici« Visa muškarci i stariji ljudi, kojih u ovome popisu nema. Tako nam je iz g. 1710. poznat neki Martin Devčić »novi stanovnik, koji običava loviti parangalima«,³⁸ zatim iz godine 1711. Ivan Terzija, isto tako »novi stanovnik«, koji je 1711. godine, 29. oktobra kao predstavnik ovih novih viških stanovnika zajedno s Andrijom Bogunovićem ulagao jedan protest u ime novih stanovnika.³⁹

Ti »novi stanovnici« nisu došli na Vis svi najedanput, nego su prvi došli za vrijeme kandijskog rata između 1646. pa sve do 1669., tako da ih je 1672. godine bilo svega zajedno 230 porodica na svim otocima, s 1755 duša, od kojih 400 sposobnih za oružje. Od tih je bilo na Visu 40 porodica.⁴⁰

1684. godine, kad je Venecija ponovo zaigazila u rat s Turcima, i to ovaj put kao saveznik cara i Svete Lige; prešlo je još 25 porodica na otoke, koje je izvanredni providur Petar Valier odmah pribrojio starima s istim pravima i dužnostima, jer »su se istakli u javnoj službi pod Sinjem, u Neretvi, pod Kaštelnovim i u mjestima, gdje su bili poslani«. ⁴¹ Poslije tih došlo je u toku rata, koji je svršio tek mirom u Karlovcima 1699., još nekoliko porodica s Primorja na otoke, tako da je ovih, koje su došle poslije 1672. godine, bilo 52 porodice, dakle zajedno s onima prvima bilo ukupno 282.

Porodicama, koje su kasnije došle hvarski je knez i providur Andrija Bembo priznao 14. novembra 1701. ista prava i privilegije, koja su imale one porodice, koje su došle prve. To je Bembovo rješenje potvrdio generalni providur Alviž Mocenigo 1. februara 1702.

Sve su te porodice sačinjavale jedno samo plemensko tijelo i služile su pod jednim zapovjednikom na svaki poziv vlade. Ali kako su njihove privilegije bile velike i kako su te privilegije oštećivale ipak

³⁷ Rollo di tutti li nuovi habitanti sopra l'Isola di Lissa diuiso con distinzione in tre squadre. Ovaj je rollo sastavljen i potpisan od Kneza i providura hvarskoga Antuna Bona.

³⁸ Rukopis Macchiedo pg. 85.

³⁹ Ibid. pg. 86—89.

⁴⁰ Scrittura b arh. M, pg. 43 Dispazzo N. H. Morosini Nro. 69.

⁴¹ Ill. etc. Deputati sopra la provision del dinaro p. 13.

interese hvarske komune i njenih stanovnika, generalni je providur Emo donio rješenje 7. februara 1714. g., da odsad unaprijed ne smije da bude primljena među ove »nove stanovnike« nijedna nova porodica.⁴² To Emovo rješenje potvrdio je onda i sam mletački senat 26. jula 1721. g.⁴³ Sukobi između »novih stanovnika« i hvarske komune, odnosno njenih autonomnih organa, koji su odmah poslije njihova doseljenja počeli, nastavili su se dalje sve do propasti Mletačke Republike, čak i poslije njene propasti za vrijeme prvog austrijskog vladanja u Dalmaciji.

Novi stanovnici, osobito oni na Visu, dolazili su često u sukob s organima hvarske autonomne uprave, koja je stajala na stajalištu, da su novi stanovnici oslobođeni od izvoznih carina na svoju robu i od onih uvoznih u mjestima Republike, ali da su oni dužni da snose terete, koje snose hvarski građani »stari stanovnici« naseljeni po Hvaru i Visu. »Novi stanovnici« pak, vođeni više puta od sposobnih vođa, ne samo da su znali izbjegnuti različnim podavanjima, nego su znali da dobiju uvijek nove potvrde starih privilegija i ktome oslobođenje od bilo kakvih podavanja i dažbina, bilo ličnih bilo stvarnih. Štoviše, oni su uspjeli da ne daju državi, odnosno hvarskom knezu ni propisanu desetinu od ulovljene ribe.

Među ostalim porezima na otoku Visu kao i na Hvaru a i drugdje bila je i desetina na ulovljenu ribu. Ta je desetina bila uračunana i pri zakupu poreza. Ali »novi stanovnici« Visa nisu htjeli da daju te desetine. Zbog toga je hvarski knez i providur Ivan Antun Diedo izdao jedno naređenje, »eda viški zakupnici carine ne ostanu prikraćeni od pravedne desetine one carinarnice i od vlasnika velikih ljetnih mreža za srdjele kao i od svih ostalih zimskih, bilo velikih, bilo malih, bilo od velikih parangala i svih vrsta sprava za ribanje, koje se upotrebljavaju na onom otoku«. Naročito je isticao knez i providur Diedo, da se to naređenje odnosi i na stare i na nove stanovnike, koji svi imaju da donesu ulovljenu ribu, prije nego je počnu dijeliti ili prodavati, na mjesto određeno za carinjenje i tu da se ustanovi točna desetina, koja pripada državi. To je naređenje, izdano 10. aprila 1710. u Hvaru, bilo pročitano 13. aprila na nedjelju palmi (Cvjetnu) poslije večernje, a osim toga ono je lično dostavljeno Martinu Devčiću, »novom stanovniku, koji običava da lovi sa parangalima«.⁴⁴

Ali viški se »novi« stanovnici nisu nipošto dali smesti Diedovim naređenjem, pa su preko svog advokata Petra Politea uložili protest, u kojem su kao obično naveli sve najvažnije dukale i rješenja različnih generalnih providura Dalmacije kao i knezova providura hvarske komune dokazujući, da su oni oslobođeni od bilo kakvih podavanja, carina ili poreza. Oni su isticali, da nikad prije nisu davali bilo kakav dio od ulovljene ribe, iako su uvijek lovili malim mrežama i parangalima. I sada je 30. maja hvarski knez i providur Diedo pored svih argu-

⁴² Terminazione Emo 7. II, 1714. Ruk, Macch. 90, 91.

⁴³ SS. Deputati sopra la prov. del din. 14.

⁴⁴ Ruk. cit. pg. 84, 85.

menata zakupnika više carine ukinuo svoje ranije rješenje, koliko se ono odnosilo na »nove« stanovnike.⁴⁵

Novi stanovnici Visa tumačili su svoje privilegije u najširem opsegu, čak tako da su oni uvozili na Vis različite stvari i nisu za te uvezene stvari, kao na pr. suho meso, htjeli da plate uvoznju carinu. Uzalud su ih carinski činovnici na Visu opominjali na to, uzalud ih je carinski zakupnik Petar Bučić tužio i dao pozvati dvojicu od njih: Andriju Bogunovića i Ivana Terziju pred sud u Hvaru, knez i providur je, doduše, naredio, da oni moraju prijaviti carinskom agentu na Visu kad nešto uvezu, i tražiti od njega dopuštenje da uvezu, ali da je on dužan, da im to dopuštenje dâ.⁴⁶

Videći novi stanovnici, da im autonomne vlasti ponovo smetaju, isposlovali su 1712., 12. jula novu odluku od generalnog providura Dalmacije Karla Pisanija, kojom im je i ponovo potvrdio stare, a za-pravo i mnoge nove privilegije, kojih u najstarije vrijeme nisu ni imali.⁴⁷

I idući generalni providur Anzolo Emo, kad je i opet nastala neka rasprava između novih stanovnika na Visu i hvarske komune, potvrdio im je stare privilegije 7. februara 1714., ali stime da u buduće ne mogu da među nove stanovnike budu primljene nikakve nove porodice.⁴⁸

1718. godine uputio je prokurator viških »novih stanovnika« hvarskom knezu i providuru Petru Loredanu ovu molbu: »Na osnovu mnogih poštovanih javnih rješenja obvezani su novi stanovnici, koji stanuju na otoku Visu, da s oružjem u ruci služe vladaru (duždju) posvuda, gdje to bude potrebno, a napose u ratu protiv zajedničkog neprijatelja. Kako su pak oni pokazali uvijek svoju vjernost i svoju hrabrost i točnost, kad god su bili pozvani, i pozvani na dužnost, tako i sada moli Martin Devčić, prokurator novih stanovnika toga otoka, da se ti stanovnici ne uzimaju za druge službe, osim samo za one, gdje bi stekli slavu da služe žrtvujući svoje živote, i s oružjem u rukama javnom dobru ili uvijek poštovanoj stvari vladarevoj«.

Kad je hvarski knez i providur Petar Loredan primio tu molbu, i to za vrijeme morejskog rata (1715-1718), on je njoj u punoj mjeri udovoljio 7. jula 1718. g. zabranjujući ujedno »starim stanovnicima«, da se bilo kako miješaju u lične stvari »novih«, koje mogu da upotrebe samo državne vlasti, kad nastane potreba protiv neprijatelja.⁴⁹

Kad su pak g. 1745. uspjeli »novi stanovnici«, da im generalni providur Boldù izda terminaciju, kojom se oslobađaju poreza na ribolov, došlo je do vrlo oštrog sukoba između njih i hvarske komune, koja je apelirala na samo Vijeće 40-orice u Veneciji, tražeći da se to Boldùovo rješenje ukine. Sada su i sam Boldù i Vijeće 40-orice nare-

⁴⁵ Ruk. Macch. 85-87.

⁴⁶ Cit. 87, 88.

⁴⁷ Cit. 89.

⁴⁸ Cit. 90.

⁴⁹ Rješenje Petra Loredana, hvarskog kneza i prov. 7. VII. 1718. rkp. cit. 113-115.

dili, da dotle, dok Vijeće 40-orice to pitanje ne riješi, imaju novi stanovnici da polože svaki put kao zalog razmjernu vrijednost poreza na ribu. Na to su se i novi stanovnici obavezali, ali obavezu nisu izvršavali.

Međutim je 1757. inkvizitor nad carinama Flaminije Corner izdao rješenje, koje je potvrdio i senat, da bi na osnovu svog originalnog privilegija imali Primorci uživati oprost od carine samo za stvari, koje su proizvedene na njihovu teritoriju, pa da »novi stanovnici« na otocima ne bi mogli da uživaju oprost od carine za produkte, koji su proizvedeni na tim otocima, nego za one, koji su proizvedeni na markarskom teritoriju, gdje oni imaju također svojih posjeda. Njima je dana dovoljna kompenzacija, kada su im na otocima dana zemljišta uz jedinu obavezu, da komuni daju desetinu, a stari su stanovnici obvezani da daju šestinu.⁵⁰

Cornerovo rješenje značilo je ukidanje svih privilegija, koje su novi stanovnici uživali i koje su znali steći do tog vremena. Zato se oni toliko i uzbuniše i na svom »zboru« izabraše prokuratora Franju Perića, koji je u njihovo ime uložio protest iznoseći čitav historijat privilegija zajedno s potrebnim dokazalima. Istovremeno je Perić iznosio, kako i sada novi stanovnici na otocima vrše vojnu dužnost na granici, koju čuvaju zbog zaraze, koja u Turskoj vlada.

Ali ovooga puta nisu novi stanovnici uspjeli, i senat je 8. februara 1758. potvrdio Cornerovo rješenje. Nato su po Dalmaciji, a i na otocima počeli ne samo tražiti, nego i uzimati od novih stanovnika carine, a oni su ih i plaćali. Ali novi se stanovnici nisu nipošto time zadovoljili, nego su nastojali, da se to rješenje senata ukine i izda novo. Osim toga oni su se uza sve to upirali ne samo na stara prava, nego i na rješenje Bolduovo, tako da između njih i hvarske komune nika-ko nije dolazilo do pravoga mira.

Novi su stanovnici upirući se na svoje privilegije nastojali, da ne plaćaju čak ni za one usluge, koje su im komunalni činovnici po svojoj dužnosti stvarno uradili, dakle njihov trud. Interesantna je u tom pogledu raspra, koja se vodila između komunalnog justicijara i novih stanovnika od 1791. g. pa sve do propasti Venecije. Po svojoj dužnosti justicijar je morao da obilazi gostionice, dućane i uopće sva mjesta, gdje se nešto prodavalo, da kontroliše mjere i utege. U tu svrhu on je morao putovati iz Hvara na Vis, da tamo izvrši svoju dužnost. Za taj posao određena je bila nagrada justicijaru već u samom hvarskom statutu. Tu su nagradu njemu davali oni, kojima je on kontrolirao mjere i utege, prema količini prodane robe.

Već su 1700. godine novi stanovnici na Hvaru i Visu nastojali da izbjegnu i tim dužnostima, pa su u tu svrhu ishodili od generalnog providura Dalmacije Alviža Moceniga 21. novembra 1700. g. rješenje sve na osnovu paštrovičkih privilegija, kojim se zabranjivalo »gospodinu justicijaru Hvara i svakom njegovu zamjeniku u onoj jurisdikciji sadašnjemu i budućemu i bilo kome, koji bi tražio od njih podava-

⁵⁰ Allegazione della Communità di Lesina, u arh. Macch. IV. B.

nja, da ih ne smeta ni sam ni preko drugoga bilo pod kojim izgovorom, budući da su oni izuzeti od svakog realnog tereta a i personalnog prema javnim rješenjima«. To je rješenje generalnog providura Močeniga pročitao na Visu na dan svetog Ivana, 27. decembra 1701. g., komunalni službenik Grga Vlastelica.⁵¹

Međutim je već nekoliko dana iza toga 4. januara 1702. g., isti generalni providur Mocenigo izdao novu terminaciju, u kojoj kaže, da su novi stanovnici otoka Hvara i Visa na prijevarni način od njega izmamili rješenje od 21. novembra 1700., kojim hoće da budu oslobođeni od podavanja justicijarima za ulje i vino, koje se prodaje u onom gradu i jurisdikciji, a privilegij Paštrovića od 24. decembra 1481. njih oslobađa samo od plaćanja uvozne carine. Kako pak to nije nikakva carina nego nagrada, koja se daje justicijaru za njegov trud, to su svi bez razlike dužni da tu nagradu daju onom ko ga hvarsko plemićko vijeće za justicijara izabere.⁵²

Ali novi stanovnici nisu nikako bili zadovoljni tim rješenjem i devedeset godina kasnije oni osporavahu hvarskom plemiću justicijaru Vinku Giaxa pravo na njegovu nagradu od strane novih stanovnika. Dva trgovca na Visu: Šimun Marasović i Antun Milošević, obojica prokuratora novih stanovnika, nisu htjeli da spomenutom justicijaru plate ono, što ga je po komunalnim zakonima išlo, pozivajući se na svoje privilegije. Kad je hvarski knez i providur 7. novembra 1791. njih pozvao da izvrše tu svoju dužnost, oni su uložili priziv na usmeno rješenje spomenutog kneza i providura. Ta je parnica između justicijara Giaxe i prokuratora novih stanovnika došla pred Vijeće 40-orice.⁵³ Novi su stanovnici uzeli svog advokata nekoga Marka Bonomo, koji ih je zastupao u Veneciji, a hvarsko je Veliko vijeće izabralo za svoga poslanika u Veneciju, koji će zastupati stvar komune pred Vijećem 40-orice advokata Andjela Calafati, poznatog iz kasnijeg vremena kao odlučnog demokratu, koga je demokratska mletačka municipalna vlada bila poslala u Dalmaciju da za nju pridobije tamošnje stanovništvo. Do septembra 1795. nije ta parnica bila svršena, i Republika je prije propala nego što je o tom donešeno rješenje.

Novi stanovnici branili su i čuvali svoje privilegije stalno i dalje, a i vlada je pazila čak i u posljednjem deceniju XVIII. stoljeća, kad oni nisu ni najmanje bili više potrebni za čuvanje granica i mora od Turaka, da im te privilegije ne krnji. Kad je tako godine 1790. Mletačka vlada određivala tridesetinu, koja je pripadala hvarskoj općini na izvezenu slanu ribu i drugu robu, izrično je od toga isključivala nove stanovnike.⁵⁴ Privilegiji novih stanovnika ukinuti su tek za vrijeme francuske vladavine u Dalmaciji.

⁵¹ Per La Magnifica Comunità di Lesina etc. contro Morlachi novi abitanti in Lissa, pg. 34, 35.

⁵² Terminazione Mocenigo 1701. 4. genn. Per la magn. comunità, 36-38.

⁵³ Ibidem, 65-92.

⁵⁴ Capitoli per il dazio trentesimo di ragion della comunità di Lesina, Venezia 1790., str. 53.

R é s u m é

RÉNOVATION ET PEUPEMENT DE L' ÎLE DE VIS APRÈS LA DÉVASTATION PAR LES CATALANS EN 1483.

I

Le village principal de Vis à l'époque médiévale s'élevait sur l'emplacement de l'actuel Velo Selo, près de Velo Polje, tandis que dans le port même de Vis se trouvaient de petits groupes de maisons: Kut et Luka.

Pendant la guerre entre Venise et le duc Hercule de Ferrare, en 1483, le Roi de Naples, Ferrante d'Aragon, en tant qu'allié du duc de Ferrare, attaqua, avec sa flotte, les îles de Vis et de Korčula qui étaient alors vénitiennes. Les soldats aragonais, qui avaient débarqué à Vis, assaillirent Velo Selo, pillèrent ce village brûlant et étranglant tous ceux qui n'avaient pas réussi à s'enfuir devant eux, même les femmes et les enfants.

Cette version a été évidemment exagérée d'après les chansons populaires.

Après le départ des soldats catalans, les habitants de Velo Selo ne revinrent pas dans leur village pour le reconstruire mais ceux de Vis qui possédaient des champs non loin du port de Sveti Juraj y construisirent leurs maisons, près de la mer, dans un lieu où depuis plusieurs siècles se trouvaient déjà quelques habitations de gentilshommes et de pêcheurs, en face de l'antique Isse, dans les parages du port, à Luka et à Kut.

Environ à la même époque, population de la partie occidentale de l'île et en particulier celle du village qui s'appelait alors Dibje Selo, se rabattit vers le large golfe de Komiza et s'y installa. Komiza est mentionné pour la première fois (Villa Comisae) en 1542, tandis qu'auparavant ses habitants étaient désignés sous le nom d' »habitants de la baie de Komiza«.

Des aristocrates de Hvar: Hektorović, Gazarović et autres avaient à Vis non seulement leurs biens mais aussi leurs demeures. Certains bourgeois de Hvar y habitaient également.

Lors du grand soulèvement populaire de Hvar et de Vis (1510-1514) la population de Vis se joignit à celle de Hvar, partageant avec elle succès et revers. Pour les punir et pour écraser la révolte, le Provéditeur Capello fit brûler tous les bateaux de Vis.

À la fin du XVII-ème siècle, Vis est une bourgade bien construite, quoique les maisons y soient un peu éparpillées. Les églises dédiées à la Vierge de Spilica et à Saint-Cyprien s'y élèvent déjà, ainsi que l'hospice voisin de cette dernière et la petite chapelle d'un couvent de Dominicains de Hvar. L'église Saint-Jérôme est également terminée et, sur les ruines de l'antique théâtre romain, se trouve le couvent des Franciscains. En 1589, les frères Jakša avaient fait bâtir un asile de pauvres près de l'église paroissiale. À cette époque, les habitants de Vis étaient non seulement agriculteurs mais ils s'adonnaient à la pêche sur une grande échelle.

En 1571 les pirates turcs, sous la conduite de Ulus-Ali, avaient envahi l'île de Vis et l'avaient ravagée.

II

Dans le second chapitre, l'auteur décrit, sur la base des documents d'archives, de quelle façon l'arrivée des fugitifs du littoral de Makarska a augmenté la population de l'île de Vis.

Ce déversement à Vis de nouveaux habitants provenant de la terre ferme eut lieu après la remise volontaire à Venise de la population du littoral de Makarska, en 1647. En récompense de cette remise, le Gouvernement vénitien accorda aux gens du littoral des privilèges connus sous le nom de «Privilèges Paštrović», ce qui signifiait que les privilégiés ne payeraient de douane d'importation d'aucune sorte à Venise ou dans tout lieu soumis à la République de Venise, sur quelque marchandise que ce fût, en provenance de leur territoire. Après la remise à Venise, certains habitants du littoral commencèrent à émigrer vers les îles de Brač, de Hvar, de Vis et de Korčula, emportant avec eux leurs privilèges dits «de Paštrović». Le Gouvernement de Venise favorisa cette émigration et demanda aux Communes où s'étaient installés les émigrants des terrains pour les «nouveaux habitants»; elle leur assura une administration autonome et les organisa en brigades dont le devoir était de protéger les possessions vénitiennes environnantes contre les Turcs, d'être prêtes à tout moment à répondre à l'appel du Gouvernement et à se diriger vers tout lieu qui leur serait assigné.

Jusqu'en 1672 quarante familles du littoral avaient émigré à Vis. D'autres y arrivèrent postérieurement. Après 1714 le Gouvernement ne permit plus l'arrivée de «nouveaux habitants».

Les «nouveaux habitants» n'étaient contraints de payer aucun impôt ni aucune redevance que ce fût; ils n'étaient pas non plus obligés de faire des travaux non-rémunérés pour la Commune ou pour l'Etat. En conséquence, des conflits s'élevèrent bientôt entre les «nouveaux habitants» de Vis et la commune de Hvar — conflits qui devaient durer jusqu'à la chute de la République de Venise, et même après. Exonérés de toute espèce d'impôts et de dîmes sur la pêche, exonérés des droits de douane à l'entrée à Venise- ou autres lieux vénitiens- sur tous leurs produits ou marchandises, ils commencèrent à refuser également de payer les droits de douane à l'entrée et à élargir de plus en plus leurs privilèges. Cela se passait alors que, depuis longtemps, il n'y avait plus de Turcs de ce côté-ci de la Mer Adriatique et que le Gouvernement ne les envoyait plus à la guerre. Ils constituèrent un corps autonome et fermé jusqu'à la chute de République de Venise.